

Kristina Karlsson, arkkitehti Safa
Mona Schalin, arkkitehti Safa

PALONIEMEN SAIRAALAN ASUNTOLARAKENNUKSEN ARVOT

Asiantuntijalausunto 23.10.2018

Tässä esitettävän asiantuntijalausunnon tarkoituksena on täsmentää ja yksilöidä Paloniemen sairaalan asuntolarakennuksen arvoa tilanteessa, jossa ympäröivä maankäyttö, alueen luonne ja käyttötarkoitus sekä rakennuksen käyttötarkoitus kokonaisuudessaan muuttuvat. Lausunnossa tarkastellaan myös rakennuksen arvoa suhteessa muuhun vastaavan ikäiseen rakennuskantaan.

Vuonna 2001 ilmestyneessä kirjassa *Rakennusperintömme* on tarkasteltu maamme rakennusperinnön eri näkökulmia. Kirjan esipuheessa todetaan, että rakennusperintö tuo paikan identiteetin näkyväksi ja että rakennusperinnön kautta havainnollistuva historia auttaa ymmärtämään yhteiskunnan muutosilmiöitä ja kulttuurista perustaa. Kirjoittajien mukaan ajankohtaisena uutena haasteena on saada myös kasvava moderni rakennusperintö tietoisien hoidon piiriin.

Paloniemen sairaalan arvoja pohdittaessa on pyritty selvittämään, miten yleensä ymmärretään hoitoalan rakennusten ja ympäristöjen merkittävyyttä osana rakennettua kulttuuriympäristöä ja maamme rakennusperintöä ja miten niitä käsitellään rakennusperintöalan julkaisuissa. Keskeisestä yhteiskunnallisesta merkittävyydestä huolimatta sairaala-arkkitehtuuri on jäänyt suhteellisen tuntemattomaksi verrattuna esimerkiksi itsenäisyyden ajan oppilaitosarkkitehtuuriin. Toistaiseksi on julkaistu melko vähän maamme hoitoalan rakennuskannan arvoja tarkastelevia vertailevia tutkimuksia tai sektori-inventointeja, lukuun ottamatta vuosina 2014-2015 toteutettua, Museoviraston Rakennettu hyvinvointi –teemaan liittyvää terveydenhuoltorakentamiseen paneutuvaa TEHO-teemahanketta, johon sisältyvät keskussairaaloiden, mielisairaaloiden, terveyst- ja kunnanlääkärintalojen ja terveyskeskusten rakennustyyppitutkimukset.

Maarit Henttonen painottaa *Rakennusperintömme*-kirjassa, että sairaalarakennukset ovat tärkeä osa kansallista perintöämme. Sairaalarakennus ja sitä ympäröivä luonto toimivat lääketieteellisenä instrumenttina aina 1800-luvulta alkaen, siksi sairaala-alueisiin liittyviä puistoalueita onkin pidettävä osana säilytettävää kokonaisuutta. (Lounatvuori, Putkonen toim. 2001, 5; 162-168)

Ainakin toiseen maailmasotaan mielisairaaloiden, kuten keuhkotautisairaaloidenkin paikat olivat pääosin maaseudulla. Mielisairaanhoido uudistettiin 1952 annetulla lailla siten, että maa jaettiin 18 piiriin, joissa kussakin oli ns. A-sairaala, ts. keskusmielisairaala. Niiden lisäksi kunnat tai kuntainliitot voivat perustaa ns. B-sairaaloita pitkäaikaisesti sairaita vaarattomia ja helposti hoidettavia potilaita varten. Vuonna 1970 B-sairaaloiden lukumäärä oli 46 (Rasila, Viljo 1984, 449-458).

Mielisairaalarakentaminen ja jako A- ja B-sairaalaan päättyi 1970-luvun lopulla. Hoitokäytäntöjen muutosten myötä mielisairaalapaikkojen tarve väheni. Sen seurauksena psykiatrisia sairaaloita on suljettu ja entisiä B-sairaalarakennuksia on jäänyt tyhjilleen tai siirtynyt toiseen käyttöön. (Ahola 2015)

On tunnettu tosiasia, että terveydenhuollon keskittyessä on huomattava määrä rakennuksia ja aluekokonaisuuksia poistettu sairaalakäytöstä, eikä niitä koskevissa muutoshankkeissa ole aina ollut etusijalla säilyttää hoitoalan historiasta kertovaa rakennuskantaa. Toisaalta on myös onnistuneita esimerkkejä sairaalarakennusten, mm. mielisairaaloiden uudiskäytöstä, joiden lähtökohtana on ympäristön ja rakennusten ominaispiirteiden kunnioittaminen.

Museoviraston Rakennettu hyvinvointi- ja TEHO-teemaan liittyvä tutkimus *Terveyttä kaikille – B-mielisairaalat 1950-luvulta 1970-luvulle* tarjoaa hyödyllistä tausta-aineistoa Paloniemen sairaalan arvojen tarkastelulle. (Ahola 2015; www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/b-mielisairaalat.pdf)

B-sairaalan ympäristön tyypilliset piirteet

Paloniemen sairaala kuuluu siihen B-sairaaloitten ryhmään, jotka tyypillisesti toteutettiin uutena kokonaisuutena paikalle, jossa ei ennestään ollut vanhempia sairaala- tai laitosrakennuksia: ”Ensimmäisessä rakennusvaiheessa B-sairaala-alueelle rakennettiin yleensä sairaalarakennus ja asuntoloita henkilökunnan käyttöön. Pienimmissä sairaaloissa saattoi olla vain yksi henkilökunnalle rakennettu asuinrakennus, suurissa pien- tai paritalo lääkärille, rivitalot perheellisille ja kerrostalot perheettömiä työntekijöitä varten... B-sairaaloissa harjoitettiin maa- ja metsätaloutta, ruokatuotanto oli osittain omavaraista ja sairaalaa ympäröivät pellot ja kasvimaat... Sairaala-alueeseen kuului puistoalue nurmikenttineen, istutuksineen sekä havu- ja lehtipuineen.. Tilan työntekijöiden lisäksi potilaat olivat mukana maa- ja metsätaloustöissä. Puiston perustaminen ja sen hoitaminen tapahtui potilaiden työnä puutarhurin ohjauksessa...B-sairaalat muodostivat pieniä yhdyskuntia, jotka elivät enemmän tai vähemmän syrjässä ja suhteellisen eristettynä muusta yhteiskunnasta”. (Ahola 2015, 32)

B-sairaaloitten asuntoarkkitehtuurille ominaiset ratkaisut

B-sairaaloitten rakentamista tutkinut Teija Ahola kirjoittaa asumisratkaisuista:

”Sairaalan henkilökunta muodosti työyhteisön ja samalla myös asumisyhteisön, johon kuuluivat henkilökunnan puoliset ja perheet. B-sairaaloissa henkilökunnan työsuhteeseen kuului mahdollisuus saada sairaalan puolesta asunto. Sairaalat eivät pystyneet tarjoamaan asuntoja koko henkilökunnalle...1950- ja 60-luvuilla asunnot pääsääntöisesti rakennettiin erillisiin asuntorakennuksiin eikä 1900-luvun alkupuolen tapaan sairaalarakennukseen... B-sairaalan hoitohenkilökuntaan kuului 1950-luvun keskivaiheilla vähintään vastuunalainen lääkäri (ylilääkäri), ylihoitaja, osastonhoitaja, nais- ja miesmielisairaanhoidajia sekä työnohjaajia. Hallintopuolella oli talouspäällikön ja toimistonhoitajan virat. Talonmiehen töistä ja lämmityksestä vastasi konemestari, siivouspuolesta sairaala-apulaiset ja sairaalan maatilain hoidosta tilanhoitaja. Keittiöllä oli emännän ja keittäjän lisäksi keittiöapulaisia...

B-sairaaloissa, kuten muissakin sairaaloissa, toimi sairaalahierarkia eli koulutetumman käskyvaltaa toteltiin eikä kyseenalaistettu. Sosiaaliset erot eri henkilöstöryhmien välillä olivat suuret....Konkreettisesti hierarkisuus näkyi myös sairaalan henkilökunnan asunnoissa, sillä ylimmät viranhaltijat, ylilääkäri ja taloudenhoitaja, asuivat sairaalaa-alueelle rakennetuissa yhdenperheentaloissa tai paritaloissa, kun sen sijaan muut henkilökunnan asunnot olivat rivi- tai kerrostaloissa. Muu henkilökunta luokiteltiin myös perheellisiin ja perheettömiin siten, että ensiksi mainittujen asunnot olivat kaksioita, kun taas jälkimmäisiä varten rakennettu kerrostaloasuntola käsitti sekä yksioita että ns. ryhmäyksioitä.

Usein valtion säästämispyrkimysten vuoksi kuntainliitot joutuivat supistamaan B-sairaaloihin suunniteltujen asuntojen neliömääriä... Ryhmäyksioistä ts. oman huoneen, yhteisen keittokomeron ja saniteettitilat käsittävistä soluasunnoista hoitajille varattu asuinhuone sai olla suuruudeltaan 16 m² ja sairaala- ja keittiöapulaisten soluissa 14 m².” (Ahola 2015)

Paloniemen asuntolarakennus

Paloniemen sairaalan henkilökunnan asuinrakennus on suunniteltu 1957 ja valmistunut 1959. Rapattu, kaksikerroksinen satulakattoinen rakennus on arkkitehtien Kai Blomstedtin ja Birger Stenbäckin

suunnittelema. Rakennus sijaitsee alarinteessä sairaalan päärakennuksen eteläpuolella. Rakennus koostuu kahdesta toisiinsa liittyvästä osasta. Kaksikerroksisen asuntolavolyymin pohjoispäässä on matalampi, yksikerroksinen talonmiehen ja hoitajien asuntosiipi, jonka julkisivulinja on porrastettu asuntolaan nähden. Eteläpäähän liittyy pulpettikattoinen, puurakenteinen varastokatos. Vesikatteena on tiilikate.

Asuntolan huoneet on sijoitettu keskikäytävän varrelle. Hoitajien huoneet ovat kooltaan n. 12 m², keittiöpöytäisten n. 10 m².

Rakennuksen arvot

Lohjan inventoinnissa (Ockenström) on luokiteltu asuntolarakennuksen arkkitehtoniset, kulttuurihistorialliset ja maisemalliset arvot sekä säilyneisyys arvolla 2 käytetyn arvoasteikon mukaan.

Voidaan todeta että ulkoiset ominaispiirteet ovat melko hyvin säilyneet, jopa eteläpään varastokatos.

Rakennushistorialliset ja arkkitehtoniset arvot

Sairaalan kaikkien rakennusten suunnittelijoiden, arkkitehtien Kai Blomstedtin (s.1910) ja Birger Stenbäckin (s. 1907) 1957 suunnittelema asuntolarakennus edustaa arkkitehtuuriltaan aikansa vaatimatonta ja materiaalivalikoimaltaan kestävästä arkkitehtuuria. Asuntolaratkaisun johdosta rakennuksen runkosyvyys vaikuttaa suurelta suhteessa rakennuksen korkeuteen, koska kerroksia on vain kaksi, poiketen ajan tyyppillisestä kerrostalorakentamisesta.

Ympäristöarvot

Rakennus sijaitsee harvojen puistopuiden lomassa alarinteessä päärakennuksen eteläpuolella ja sen edessä on puutarhaistutuksia, köynnöksiä ja pensaita. rakennus kuuluu alkuperäiseen sairaalarakennusryhmään ja on asemaltaan selvästi alisteinen suhteessa päärakennukseen. Rakennus on ilmeeltään melko sulkeutunut.

Kulttuurihistorialliset arvot

Paloniemen sairaala edustaa aikanaan uudenlaista, vuoden 1952 mielisairaala-asetuksen jälkeen syntynyttä B-sairaalarakennustyyppiä. Henkilökunnan asunnot kuuluivat olennaisesti maaseudulle syrjäiselle paikalle rakennettuun kokonaisuuteen.

Rakennuksen arvot käyttötarkoituksen ja ympäristön muuttuessa

Paloniemen osayleiskaavassa sr-2-merkityn asuntolarakennuksen säilyttäminen ei vaikuta välttämättömältä mikäli alueelle suunnitellaan uudisrakentamista. Toisaalta rakennus voisi hyvin toimia peruskorjattuna ja tilaratkaisultaan muutettuna pienkerrostalona ja varustettuna esimerkiksi parvekkeilla. 1950-luvun arkkitehtuurille ominaisten piirteiden säilyttäminen on suotavaa.

Mikäli asuntolarakennus ja muut sairaalan rakennukset päätetään säilyttää, muuttuvassa ympäristössä säilyisi ajallista kerroksellisuutta, johon asemakaava tukeutuisi.

Lähteet

Lounatvuori, Irma, Putkonen, Lauri toim. 2001, Rakennusperintömme Kulttuuriympäristön lukukirja, Ympäristöministeriö, Museovirasto ja Rakennustieto 2001.

Ahola, Teija 2015, Terveyttä kaikille B-MIELISAIRAALAT 1950-luvulta 1970-luvulle, Museovirasto

Suomen korkeakouluinsinöörit ja arkkitehdit 1956, STS ja TfIF Matrikkeli

Rasila, Viljo 1984, Sosiaalitoimi ja terveyshuolto, 407 – 460 teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Itsenäisyyden aika, Suomen kaupunkiliitto 1984.

Koskinen, Esa 2011, Lohjan sairaala 100 vuotta, Edita.

Lohjan kaupungin Rakennusvalvonnan arkisto, pääpiirustukset